

ІНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ЕМПІРИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

ТИМОШЕНКОВ І. В.

УДК 331.101.262:37]:330.341.2

Тимошенко І. В. Інституційна модель розвитку освітньої системи та її емпіричне обґрунтування

Запропоновано інституційну модель розвитку освітньої системи і надано її емпіричне обґрунтування. Розкрито двійсту роль, яку відіграють економічні інститути у функціонуванні та розвитку освітньої системи: з одного боку, вони доводять до освітньої системи соціальне замовлення суспільства на конкретні форми і напрями освітньої підготовки, з іншого – здійснюють зворотний вплив на суспільство через пропозицію освітніх послуг і формують у соціумі суспільний статус освіти. Визначено, що розбудова освітньої системи України стримується й гальмується низкою існуючих у суспільстві інституційних пасток – композицій із таких інституційних факторів і умов розвитку освіти, які, з одного боку, є внутрішньо взаємообумовленими, взаємозалежними і передбачають необхідність їхнього сумісного розвитку, а з іншого – у своєму поточному стані знаходяться в антагоністичному протиріччі, самим своїм існуванням блокуючи або унеможливаючи дію одне одного (необхідність покращення якості державного управління освітою vs незацікавленість у цьому держслужбовців, потреба у посиленні контролю за якістю навчання студентів vs незацікавленість у цьому викладачів і адміністрації вузів). Головні теоретичні висновки роботи обґрунтовано за допомогою отриманих автором результатів досліджень: «Ставлення підприємців до проблем розвитку освіти і механізмів взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг в Україні» (Харків, жовтень – листопад 2012 р., n = 212) і «Вивчення моделей поведінки студентів на ринку освітніх послуг України» (Харків, жовтень – листопад 2012 р., n = 464).

Ключові слова: інституційна модель розвитку освітньої системи, економічні інститути освіти, інституційна пастка.

Бібл.: 10.

Тимошенко Ігор Владиславович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії та права, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

УДК 331.101.262:37]:330.341.2

Тимошенко І. В. Институциональная модель развития системы образования и ее эмпирическое обоснование

Предложена институциональная модель развития образовательной системы и представлено ее эмпирическое обоснование. Раскрыта двойственная роль, которую играют экономические институты в функционировании и развитии образовательной системы: с одной стороны, они доводят до образовательной системы социальный заказ общества на конкретные формы и направления образовательной подготовки, с другой – осуществляют обратное воздействие на общество через предложение образовательных услуг и формирование в социуме общественного статуса образования. Определено, что развитие образовательной системы Украины сдерживается и тормозится рядом существующих в обществе институциональных ловушек – композиций из таких институциональных факторов и условий развития образования, которые, с одной стороны, являются внутренне взаимообусловленными, взаимозависимыми и предусматривают необходимость их совместного развития, а с другой – в своем текущем состоянии находятся в антагонистическом противоречии, самим своим существованием блокируя или исключая действие друг друга (необходимость улучшения качества государственного управления образованием vs незаинтересованность в этом госслужащих, потребность в усилении контроля над качеством обучения студентов vs незаинтересованность в этом преподавателей и администрации вузов). Главные теоретические выводы работы обоснованы с помощью полученных автором результатов исследований: «Отношение предпринимателей к проблемам развития образования и механизмов взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг в Украине» (Харьков, октябрь – ноябрь 2012, n = 212) и «Изучение моделей поведения студентов на рынке образовательных услуг Украины» (Харьков, октябрь – ноябрь 2012, n = 464).

Ключевые слова: институциональная модель развития системы образования, экономические институты образования, институциональная ловушка.

Библ.: 10.

Тимошенко Игорь Владиславович – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической теории и права, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

UDC 331.101.262:37]:330.341.2

Timoshenkov I. V. Institutional Model of Development of the System of Education and its Empirical Justification

The article offers an institutional model of development of the educational system and provides its empirical justification. It reveals a dual role played by economic institutes in functioning and development of the educational system: on the one hand, they bring the order of the society on specific forms and directions of educational training to the educational system, on the other – they perform the reverse impact upon society through supply of educational services and formation of the social status of education in society. It identifies that development of the educational system of Ukraine is impeded by a number of institutional traps existing in the society – compositions of such institutional factors and conditions of development of education, which, on the one hand, are internally inter-justifies, inter-dependent and envisage a necessity of their joint development, and on the other – are in antagonistic contradiction with each other, blocking or excluding action of each other by their existence (necessity to improve quality of state management of education versus absence of interest of officials in it, need in strengthening control over quality of educating students versus absence of interest of lecturers and administration of higher educational establishments in it). The main theoretical conclusions of the article are justified with the help of obtained results of the study: «Attitude of entrepreneurs to the problems of development of education and mechanisms of interaction of the labour market and market of educational services in Ukraine» (Kharkiv, October – November 2012, n = 212) and «Study of models of behaviour of students in the market of educational services of Ukraine» (Kharkiv, October – November 2012, n = 464).

Key words: institutional model of development of the system of education, economic institutes of education, institutional trap.

Bibl.: 10.

Timoshenkov Igor V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Law, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

Відправною основою розробки національної стратегії розвитку освітньої системи в умовах глобалізації і загострення міжнародної конкуренції є визначення загальних принципів розподілу і використання обмежених інтелектуальних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів суспільства між двома взаємообумовленими і внутрішньо суперечливими завданнями освіти – задоволенням зростаючого внутрішнього попиту на освіту і адаптацією національної освітньої системи до вимог міжнародного ринку освітніх послуг. Інституціоналізація цих принципів через створення механізмів і форм державного управління освітою та її фінансування визначає той чи інший тип інституційної моделі розвитку освітньої системи, яка надає стратегії необхідної дієвості і налаштовує освітню систему на досягнення конкретного типу конкурентних переваг – найкращі у світі результати освітніх досягнень учнів середньої школи (Бельгія, Голландія, Гонконг, Естонія, Канада, Республіка Корея, Ліхтенштейн, Нова Зеландія, Сінгапур, Фінляндія, Швейцарія) [8], міжнародне лідерство в якості та експорті освітніх послуг вищих навчальних закладів (США) [4, 5] або поєднання обох цих переваг (Австралія, Японія) [2]. Навпаки, якщо в суспільстві відсутнє уявлення про стратегічні цілі та орієнтири розвитку освіти, інституційна модель розвитку освіти формується стихійно й, відповідно, обмежені освітні ресурси суспільства використовуються вкрай неефективно (Україна, Росія, більшість інших пострадянських країн) [6]. За цих умов спроби інтеграції національної освітньої системи в міжнародний освітній простір позбавляються системної основи, не мають під собою економічного обґрунтування і призводять до механічного запозичення зарубіжного досвіду інституційного проектування, що, в одних випадках позбавляє імпортовані ззовні інститути їхньої дієвості, в інших – перетворює їх з факторів регулювання соціальних відносин у деструктивні чинники розвитку освіти.

Виходячи з цього, здійснена в даній публікації спроба визначення загальної інституційної моделі розвитку освітньої системи і закономірностей її реалізації в умовах України здається цілком виправданою, важливою і актуальною.

Особливості предмета дослідження визначили ключові аспекти публікації і логіку їх викладення. Спочатку визначимо зміст деяких найбільш важливих відправних понять економічного аналізу освіти з позицій нової інституційної економіки – НІЕ (необхідність цього обумовлюється неоднозначним і дискусійним характером їхнього тлумачення в сучасній науці), далі дамо опис запропонованої нами теоретичної моделі, й, врешті, представимо емпіричне обґрунтування моделі, спираючись на отримані нами результати польових досліджень.

Економічні інститути освіти являють собою норми і правила поведінки акторів освітньої системи (учнів і їхніх батьків, власників, педагогів і адміністрації навчальних закладів, місцевих громад, роботодавців і спонсорів, чиновників державного управління освітою) у поєднанні з механізмами контролю за їх дотриманням і санкціями до їх порушників. Будучи одним з елементів системи соціальних інститутів суспільства, економічні

інститути освіти від інших інститутів відрізняє те, що об'єктом їхнього впливу безпосередньо є економічна поведінка акторів освіти, тобто регулюють вони саме економічні відносини – ті відносини, до яких актори освіти вступають з метою максимізувати власні функції корисності через участь у виробництві, розподілі, привласненні і перерозподілі ресурсів і результатів функціонування освітньої системи суспільства (інтелектуальних, матеріальних, фінансових та ін.). Вони структурують економічні відносини, що складаються між головними акторами системи освіти, зумовлюють пов'язані з відтворенням цих відносин ефекти, здобутки і витрати (включаючи трансакційні і трансформаційні витрати), визначають конкретні форми і механізми координації розвитку освітньої системи з динамікою ринку праці і розвитком суспільства в цілому. Саме економічні інститути, перш за все, зумовлюють розвиток освіти, створюючи в кожному суспільстві унікальну композицію з позитивних і негативних стимулів, що впливають на економічні інтереси учасників системи освіти і визначають моделі їхньої поведінки, забезпечуючи (позитивні стимули) або обмежуючи (негативні стимули) акторам доступ до ресурсів і результатів освіти.

Складність тієї ролі, яку відіграють економічні інститути у функціонуванні та розвитку освітньої системи, визначається тим, що, з одного боку, вони являють собою своєрідний передавальний механізм, доводячи до освітньої системи соціальне замовлення суспільства на конкретні форми і напрями освітньої підготовки, і, таким чином, налаштовують освіту на відтворення саме того типу знання, на який існує суспільний попит. У той самий час, з іншого боку, інститути регулюють соціально-економічні відносини всередині самої освітньої системи і в такий спосіб здійснюють зворотний вплив на суспільство через пропозицію освітніх послуг та формування в суспільстві того чи іншого відношення до освіти і освітян, іншими словами, обумовлюють суспільний статус освіти [10].

Найважливішими наслідками дії економічних інститутів освіти є такі: *для домогосподарств* – можливості і обмеження у виборі напрямів і форм освітньої підготовки для їхніх членів (віддзеркалюють умови вступу і навчання в закладах освіти, гарантованість працевлаштування і отримання більш високих доходів внаслідок отримання освіти, форми і механізми легітимного представництва і захисту інтересів учнів і їх батьків); *для закладів освіти* – рівень академічної свободи і економічної автономії (відбиває загальний зміст, напрями і форми державного регулювання соціально-економічних відносин в освітній системі суспільства); *для підприємців і роботодавців* – ступінь їхнього впливу на якість та структуру підготовки фахівців у системі освіти, виходячи з вимог розвитку їх власних підприємств і установ (відображає стан механізмів координації розвитку освітньої системи з динамікою ринку праці); *для держави* – спроможність обґрунтування, визначення і реалізації державної стратегії відтворення людського капіталу суспільства в системі освіти, яка б мала врівноважити задоволення довгострокових потреб внутрішнього

розвитку країни із вирішенням завдань зміцнення її міжнародної конкурентоспроможності (у найбільш узагальненій формі відбиває стан системи інститутів суспільства і ефективності системи державного управління).

Впливовість інститутів на суспільні відносини в освіті визначається такими ознаками інститутів, як «дієвість» і «якість». Дієвість є вихідною характеристикою інститутів як регуляторів поведінки акторів у системі освіти, вона визначає і показує, наскільки міцною є сила впливу того чи іншого інституту на поведінку акторів у системі освіти, і передбачає широкий діапазон значень від абсолютної недієвості (норма декларується та / або закріплена в певному нормативному акті, проте, насправді не впливає на поведінку акторів) до абсолютної дієвості (будучи загально визнаним серед усіх акторів неформальним стандартом поведінки та / або закріпленою у відповідному нормативному акті, норма повністю виключає будь-які інші моделі поведінки, крім тих, які вона задає). На відміну від «дієвості», поняття «якість інститутів» є нормативним і відносним, визначається не нейтральними вимірами, а якісними, ціннісними характеристиками дії інститутів і наслідками їхнього впливу на стан системи освіти, динаміку і напрями її розвитку. Воно відбиває пануючі в суспільстві уявлення про цілі, завдання та функції освіти, віддзеркалює усталені в соціумі оцінки і стереотипи громадської думки стосовно соціальної справедливості системи забезпечення доступу членів суспільства до ресурсів освіти, участі в розпорядженні цими ресурсами і розподілі результатів функціонування освітньої системи [3].

Особливістю існуючих в Україні економічних інститутів освіти є те, що вони поєднують в собі прикмети низької якості й слабкої дієвості. Перш за все, це виявляється в тому, що система інститутів визначає для різних економічних акторів освіти принципово різні можливості в реалізації, представництві та захисті їхніх інтересів. Вона суттєво обмежує можливості зворотного впливу з боку безпосередніх учасників освіти (учнів, співробітників, адміністрації і власників закладів освіти) і споживачів освітніх екстерналій (зовнішніх ефектів розвитку освіти) – місцевих громад, підприємців і роботодавців, неурядових організацій – на інститути освіти і зовнішнє середовище освітніх організацій, які головним чином формуються державою. При цьому слід наголосити, що послаблення дієвості та зниження якості інститутів зовсім не обов'язково віддзеркалюватиметься через мінливість їхніх зовнішніх форм, навіть у тих випадках, коли має місце якісне перетворення змісту інститутів. Саме цим зумовлюється складність забезпечення коректності порівняльного аналізу інститутів, взятих із різних економічних систем. Недооцінка цього феномену зумовлює численні спроби кількісного зіставлення між собою таких інститутів, що є близькими за своєю формою, але при цьому мають різний зміст, виконують різні функції і приводять до різних наслідків. Іншими словами, – створює спроби *порівняння незрівняного*.

Звернемося, наприклад, до оцінки тієї ролі, яку відіграють у взаємозв'язку освіти і ринку праці освітні кредити – дипломи, свідоцтва, посвідчення про освіту.

Незважаючи на зовнішню схожість, у різних інституційних середовищах моделі реалізації кредитів принципово відрізняються між собою. У тих суспільствах, де переважає попит на продуктивний тип знання, вони спрощують координацію розвитку освітньої системи з динамікою ринку праці й знижують трансакційні витрати, пов'язані з підбором персоналу. І, навпаки, за умов, коли в суспільствах домінує попит на перерозподільний тип знання, кредити набувають якості об'єкта особливого попиту безвідносно до наявності реального зв'язку з освітньою підготовкою їхніх власників і взагалі не впливають на рівень трансакційних витрат, що пов'язані з підбором персоналу або, більш того, можуть їх збільшувати. Трапляється це, наприклад, у тих випадках, коли за умов різкого послаблення контролю за успішністю студентів і загального зниження якості освіти незаслужено отриманий кандидатом на посаду диплом вводить роботодавця в оману відносно рівня професійної підготовки і компетенцій його потенційного співробітника.

Найважливішою проблемою, вирішення якої стимулювало б розвиток освітньої системи України у продуктивному напрямі, наразі є приведення розвитку освіти у відповідність до реальних інтересів членів суспільства. Розв'язання цієї проблеми передбачає необхідність виконання двох головних завдань. Перше – сформувати в суспільстві механізми для реального представництва різних груп інтересів у сфері освітнього інституційного проектування і друге – надати носіям інтересів можливість для здійснення ними контролю за реалізацією своїх прав. Оскільки ж за своїм змістом обидва завдання є радикальними інноваціями у розбудові освітньої системи, їм притаманні ті два відправні взаємосуперечливі начала, що лежать в основі феномену будь-якої інституційної інновації, а саме – поєднання у ньому творення нових і руйнування старих – існуючих інститутів. У цьому – об'єктивна основа того обов'язкового опору щодо впровадження інновацій, який вчинятиме та частка акторів освітньої системи, яких влаштовують існуючі порядки й, відповідно, не зацікавлює їхня зміна. Подолання цього опору в ході впровадження освітніх інновацій ускладнюється наявністю так званих інституційних пасток (*institutional traps*) [1, 9].

Перша з них полягає у такому: сформувати дієві механізми представництва різних груп інтересів та надати носіям цих інтересів реальні можливості для контролю за реалізацією своїх прав в змозі лише держава. Але реалізовувати ці завдання на практиці, діючи від імені держави, мають держслужбовці з органів державного управління. Вони ж у виконанні цих завдань є об'єктивно незацікавленими, оскільки це позбавило б їх значної частини їхніх дискреційних повноважень (включаючи й можливості перерозподілу на свою користь частки освітніх ресурсів). *Друга* пастка пов'язана з протиріччям між необхідністю покращення якості освіти і незацікавленістю в цьому освітян. Її змістом є те, що покращення якості сучасної освіти неможливо без істотного ускладнення вимог до студентів і суттєвого посилення контролю за якістю їхнього навчання на всіх його етапах, включаючи: вхідний (посилення вимог

і відсів абітурієнтів), поточний (ускладнення програм навчання і відсів студентів) і кінцевий контроль якості (більш жорсткі вимоги підсумкової атестації випускників і відсів дипломантів). Втім, оскільки обсяги фінансування ВНЗ безпосередньо визначаються лише кількістю студентів, які в них навчаються, і не залежать від якості їх підготовки, працівники вузів є зацікавленими у діаметрально протилежному: послабити вхідний контроль, щоб здійснити більший набір студентів; спростити і полегшити їхнє навчання, щоб запобігти можливому переходу студентів до інших вишів – з більш легким навчанням; у будь-який спосіб забезпечити обов'язковий 100% захист підсумкових випускних робіт, щоб запобігти можливому зменшенню встановлюваному органами державного управління ліцензованому обсягу контингенту студентів внз.

За цих умов, як свідчить вітчизняний досвід, як єдиний реальний ініціатор позитивних інкрементних змін у системі освіти можна визначити лише великий бізнес, який, з одного боку, *дійсно* є об'єктивно зацікавленим у розвитку та адаптації системи професійної освітньої підготовки до реальних потреб свого власного розвитку, а, з іншого боку, *насправді* має всі необхідні економічні і політичні ресурси для того, щоб втілити інновації на практиці, сформувавши і очоливши коаліцію інтересів в підтримку освітніх реформ. Остання характеристика принципово відрізняє великий бізнес від малого або середнього – тих, що не меншою мірою зацікавлені у підвищенні якості освітньої підготовки своїх працівників, але не мають необхідних ресурсів для того, щоб безпосередньо впливати на розвиток освітньої системи [7].

Далі обґрунтуємо визначені вище теоретичні положення за допомогою результатів проведених нами досліджень: «Ставлення підприємців до проблем розвитку освіти і механізмів взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг в Україні» (Харків, жовтень – листопад 2012 р., n = 212) і «Вивчення моделей поведінки студентів на ринку освітніх послуг України» (Харків, жовтень – листопад 2012 р., n = 464). У ході дослідження підприємців було опитано 212 власників, керівників і спеціалістів харківських підприємств мікро (38,0%), малого (32,0%), середнього (13,0%) і великого бізнесу (17,0%). На думку більшості опитаних (66,0%), виконання вищою освітою в Україні її функцій протягом 2000 – 2012 рр. не покращилося, а тою чи іншою мірою погіршилося. І при цьому, хоча більше половини підприємств (57,0%) наразі активно підтримують різні форми співробітництва з вишами (як бази виробничої практики, через керівництво підготовкою дипломних робіт студентів, беручи участь у роботі ДЕК і т. п.), жодне з них, на думку респондентів, не в змозі реально впливати на стан вищої освіти в напрямку її вдосконалення і наближення її розвитку до реальних потреб, які вимагає бізнес.

Пояснюючи це, респонденти (81%) наголошують на тому, що державою не створені дієві інституційні механізми, які б заохочували і стимулювали підприємства займатися освітньою підготовкою і підвищенням кваліфікації своїх співробітників. Віддзеркаленням загальних

оцінок щодо якості вищої освіти в країні є ставлення респондентів до формальних свідоцтв (креденцій) про вищу освіту і врахування їх наявності у визначенні заробітної платні своїх працівників. Диплом про вищу освіту вважають надійним свідоцтвом про кваліфікацію працівників і їхні здібності лише третина респондентів (32,0%), у той час, як 23,0% з них не схильні довіряти достовірності дипломів взагалі. На думку респондентів, обсяг тієї частки заробітної платні працівників, яка безпосередньо визначається наявністю в них вищої освіти, складає наразі 33,0% від загального обсягу їхньої зарплати. Така ж сама цифра – 33,0% – характеризує й обсяг тієї частки заробітної платні, що виплачується на підприємствах респондентів неофіційно («у конвертах»). Останній факт потребує особливої уваги, оскільки змушує всерйоз сумніватися в достовірності даних офіційної статистики доходів й, відповідно, актуалізує проблему розробки та впровадження альтернативної загальнонаціональної системи економічного моніторингу освіти.

Водночас результати опитування студентів провідних вищих навчальних закладів Харківської області¹ свідчать про те, що на відміну від підприємців більшість студентів є задоволеною сучасним станом вітчизняної освіти (87,0%), своїми освітніми досягненнями (84,0%) і впевнена у тому, що навчання у виші формує саме ті якості, що необхідні для успішної професійної діяльності після закінчення вузу (63,0%). Таке принципове розходження думок підприємців і студентів зумовлюється наявністю принципової різниці у їхньому попиті на освіту або, точніше, різницею у розумінні того, що саме слід вважати освітою та її результатами. Якщо для підприємців результатом освіти і, відповідно, об'єктом їхнього попиту, є професійні компетенції випускників внз, то для переважної більшості студентів об'єктом попиту є безпосередньо сам процес навчання у виші (освітні послуги), а також формальне свідоцтво про його закінчення (диплом – креденція). Було визначено, що лише незначна частка студентів (сегмент «Усвідомлені кар'єристи» – 6,0% вибірки) упевнено й усвідомлено: орієнтовані на одержання високоякісної освіти за вибраною ними заздалегідь спеціальністю; розраховують

¹ Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського – 27, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» – 42, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» – 28, Національний фармацевтичний університет – 27, Українська державна академія залізничного транспорту – 28, Харківська національна академія фізичної культури – 19, Харківська національна академія міського господарства – 28, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» – 20, Харківський державний університет харчування та торгівлі – 20, Харківський національний автомобільно-дорожній університет – 22, Харківський національний економічний університет – 33, Харківський національний медичний університет – 20, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди – 25, Харківський національний університет будівництва та архітектури – 27, Харківський національний університет внутрішніх справ – 28, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна – 36, Харківський національний університет радіоелектроніки – 34.

після закінчення внз на високооплачувану роботу й перспективи швидкого кар'єрного зростання в тій самій професійній діяльності, що відповідає тій спеціальності, яку вони одержали у внз; визначають для себе гарну професійну підготовку у внз як головну умову одержання ними такої роботи після закінчення вишу, що задовольняє їхнім амбіціям. Втім, завдяки своїй вкрай невеликій чисельності цей сегмент формує лише незначну частину всього сукупного попиту студентів на освіту, – ту, що значною мірою збігається з попитом підприємців.

Основну частину попиту студентів на освіту формує інший сегмент – «Болого», інтереси якого мають дуже мало спільного з інтересами підприємців. Серед тих факторів, що визначають для них вибір внз, на відміну від «кар'єристів», вони враховують такі: легкість вступу до внз і легкість навчання у ньому; зручність місця розташування внз і зручність графіку проведення занять; комфортність обстановки і висока якість додаткових послуг, безпосередньо не пов'язаних з навчанням. Суттєвими факторами вибору спеціальності для них є такі: легкість вступу до внз за цією спеціальністю; відсутність в програмі навчання глибокого вивчення математики і природничих наук; легкість навчання, яке не потребує суттєвих зусиль і залишає досить багато вільного часу. Після закінчення вишу представники «болога» сподіваються на те, що за допомогою своїх батьків і родичів вони зможуть працевлаштуватися в одній із найпривабливіших для них галузей професійної діяльності (управління, торгівля і підприємництво, сфера послуг, правоохоронні органи і юстиція).

ВИСНОВКИ

Визначення і обґрунтування інституційної моделі життєздатної конкурентної стратегії розвитку національної системи освіти наразі є невідкладним завданням української держави, від вирішення якого значною мірою залежить успішність всього соціально-економічного розвитку країни. Складність розв'язання цієї проблеми визначається наявністю в освіті і суспільстві в цілому низки інституційних пасток – композицій з таких інституційних факторів і умов розвитку освіти, які, з одного боку, є внутрішньо взаємообумовленими, взаємозалежними і передбачають необхідність їхнього сумісного розвитку, а, з іншого, – у своєму поточному стані знаходяться в антагоністичному протиріччі, самим своїм існуванням блокуючи або унеможливаючи дію один одного. За цих умов, як свідчить накопичений у світі досвід дослідження економічних інститутів, єдиним шляхом подолання таких пасток є поступовий і довготерміновий еволюційний розвиток всієї системи економічних інститутів суспільства в контексті глобального загальноцивілізаційного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 35. – Вып. 2. – С. 1 – 37.
2. Тимошенко І. В. Вища освіта: економічні виміри і нові завдання для науки в умовах глобалізації / І. В. Тимошен-

ков // О простом и сложном профессионально (Спец. вип. Вчених зап. Харк. гуман. ун-ту «Народна українська академія»). – Х., 2011. – С. 88 – 98.

3. Тимошенко І. В. Економічні засади впровадження Освітнього Кодексу України / І. В. Тимошенко // Бізнес Інформ. – Х., 2012. – № 10. – С. 48 – 52.

4. Тимошенко І. В. Негосударственное высшее образование в США / І. В. Тимошенко // Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант : монография / М-во образования Украины, Харьк. гуманитар. ин-т «Нар. укр. акад.» ; под общ. ред. В. И. Астаховой. – Х., 2000. – С. 403 – 431.

5. Тимошенко І. В. Рейтинги университетов и проблема информационной асимметрии в условиях глобализации / І. В. Тимошенко, О. Н. Нащекіна // Европейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 329 – 334.

6. Тимошенко І. В. Современные методы и подходы к изучению расходов на образование / І. В. Тимошенко // Бизнес Информ. – Х., 2009. – № 2(3). – С. 192 – 195.

7. Тимошенко І. В. Создание коалиции интересов акторов образования как основа реформирования образовательной системы / І. В. Тимошенко // Економіка розвитку. – 2012. – № 3. – С. 72 – 78.

8. Тимошенко І. В. Фактори і результати освіти у дзеркалі економічного аналізу // Вчені зап. Харк. гуман. ун-ту «Народна українська академія». – Х., 2011. – Т. XVII. – С. 74 – 87.

9. In the Shadow of Violence: Politics, Economics, and the Problems of Development / Ed. by Douglass C. North, John Joseph Wallis, Steven B. Webb, Barry R. Weingast. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 376 p.

10. Timoshenkov I. Institutional Model of the Educational System Development / I. Timoshenkov, O. Nashchekina // Institutions – State – Power : [9th Annual Conference of the International Association for Institutional Studies : Book of Abstracts], Kharkiv, Ukraine, October 12 – 14, 2011. – Kharkiv : Publishing House of KhNUE, 2011. – P. 100 – 101.

REFERENCES

In the Shadow of Violence: Politics, Economics, and the Problems of Development. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Polterovich, V. M. "Institutsionalnye lovushki i ekonomicheskie reformy" [Institutional traps and economic reforms]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 35, no. 2 (1999): 1-37.

Timoshenkov, I. V. "Ekonomichni zasady vprovadzhennia Osvitnyoho Kodeksu Ukrainy" [Economic Principles implementing educational Code of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 48-52.

Timoshenkov, I. V. "Negosudarstvennoe vysshee obrazovanie v SShA" [Private higher education in the United States]. In *Privatnaia vysshaia shkola v obektive vremeni: ukrainiyskiy variant*, 403-431. Kharkiv, 2000.

Timoshenkov, Y. V., and Nashchekyna, O. N. "Reitynyhny unyversytetov y problema ynformatsyonnoi asymmetryy v uslovyakh hlobalyzatsyy" [University rankings and the problem of information asymmetry in the context of globalization]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (2012): 329-334.

Timoshenkov, I. V. "Sovremennyye metody i podkhody k izucheniiu raskhodov na obrazovanie" [Modern methods and approaches to the study of the costs of education]. *Biznes Inform*, no. 2(3) (2009): 192-195.

Tymoshenkov, Y. V. "Sozdanye koalitsyy interesov faktorov obrazovaniya kak osnova reformirovaniya obrazovatelnoy systemy" [A coalition of interests factors of education as the basis of the reform of the educational system]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (2012): 72-78.

Tymoshenkov, I. V. "Faktery i rezultaty osvity u dzerkali ekonomichnoho analizu" [Factors and outcomes of education in the mirror of economic analysis]. *Vcheni zapysky KhHU NUA*, no. 17. (2011): 74-87.

Tymoshenkov, I. V. "Vyshcha osvita: ekonomichni vymiry i novi zavdannia dlia nauky v umovakh hlobalizatsii" [Higher Education: the economic dimension and new challenges for science in the context of globalization]. In *O prostom y slozhnom professionalno*, 88-98. Kharkiv, 2011.

Timoshenkov, I., and Nashchekina, O. "Institutional Model of the Educational System Development". *Institutions – State – Power*. Kharkiv: Publishing House of KhNUe, 2011. 100-101.

УДК 331.101.3

«СТРАТЕГІЧНА РЕШІТКА» В РЕГУЛЮВАННІ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ХОМЕНКО І. М.

УДК 331.101.3

Хоменко І. М. «Стратегічна решітка» в регулюванні рівня мотивації праці персоналу машинобудівних підприємств

У статті досліджено стратегії зміни рівня мотивації праці персоналу, враховуючи життєвий цикл машинобудівного підприємства. Науковою новизною отриманих результатів є розробка «стратегічної решітки», яка пропонує різні напрями впливу на мотивацію праці, практична значимість якої при прийнятті управлінських рішень у регулюванні рівня мотивації праці персоналу полягає у виборі однієї зі стратегій: збереження рівня мотиваційної складової, зниження частки мотиваційної складової або її збільшення. Запропоновано механізми мотивації праці в межах кожної стратегії, які мають стандартний набір інструментів і якими можна варіювати залежно від якісної та кількісної характеристик трудового потенціалу, специфіки діяльності промислової галузі чи окремого машинобудівного підприємства. Запропонований підхід дозволяє обрати залежно від досягнутого рівня розвитку машинобудівного підприємства та трудового колективу подальший напрям зростання шляхом реалізації різних стратегій мотивації праці. Загальним результатом наведених розробок є зміна погляду на встановлення співвідношення організаційної та мотиваційної складової в системі управління персоналом з випадкового некерованого явища на таке, що підпорядковується цілям підприємства та підлягає регулюванню.

Ключові слова: «стратегічна решітка», мотивація праці персоналу, рівень мотивації праці, стратегічні заходи, життєвий цикл підприємства, механізми мотивації, управління персоналом.

Рис.: 4. **Бібл.:** 9.

Хоменко Ірина Миколаївна – асистент, кафедра міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: grinko.irina2010@mail.ru

УДК 331.101.3

UDC 331.101.3

Хоменко И. Н. «Стратегическая решетка» в регулировании уровня мотивации труда персонала машиностроительных предприятий

В статье исследованы изменения уровня мотивации труда персонала, включая жизненный цикл машиностроительного предприятия. Научной новизной полученных результатов является разработка «стратегической решетки», которая предлагает разные направления влияния на мотивацию труда, практическая значимость которой при принятии управленческих решений в регулировании уровня мотивации труда персонала состоит в выборе одной из стратегий: сохранение уровня мотивационной составляющей, снижение доли мотивационной составляющей или ее увеличение. Предложены механизмы мотивации труда в пределах каждой стратегии, которые имеют стандартный набор инструментов и которыми можно варьировать в зависимости от качественной и количественной характеристик трудового потенциала, специфики деятельности промышленной отрасли или отдельного машиностроительного предприятия. Предложенный подход позволяет избрать в зависимости от достигнутого уровня развития машиностроительного предприятия и трудового коллектива последующее направление роста путем реализации разных стратегий мотивации труда. Общим результатом исследований и приведенных разработок является изменение взгляда на установление соотношения организационной и мотивационной составляющей в системе управления персоналом со случайного неуправляемого явления на такое, которое подчиняется целям предприятия и подлежит регулированию.

Ключевые слова: «стратегическая решетка», мотивация труда персонала, уровень мотивации труда, стратегические меры, жизненный цикл предприятия, механизмы мотивации, управление персоналом.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Хоменко Ирина Николаевна – ассистент, кафедра международной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)
E-mail: grinko.irina2010@mail.ru

Khomenko I. N. «Strategic Matrix» in Regulation of the Level of Labour Motivation of Personnel of Engineering Companies

The article studies changes of the level of motivation of personnel labour, including the life cycle of an engineering company. Scientific novelty of the obtained results is development of a strategic matrix, which offers different directions of influence on motivation of labour, practical importance of which during managerial decision making in regulation of the level of motivation of personnel labour lies in selection of one of the strategies: preservation of the level of the motivation component, reduction of the share of the motivation component or its increase. The article offers mechanisms of labour motivation within the limits of each strategy, which have a standard set of tools and which could be modified depending on qualitative and quantitative characteristics of labour potential, specific features of activity of the industrial branch or an individual engineering company. The offered approach allows selection, depending on the achieved level of development of an engineering company and labour collective, of further direction of growth through realisation of various strategies of labour motivation. The common result of research and developments is the change of view on establishment of correlation of organisational and motivational components in the system of personnel management from a casual uncontrolled phenomenon to the one, which is subordinate to the company goals and is subject to regulation.

Key words: strategic matrix, labour motivation of personnel, level of labour motivation, strategic measures, life cycle of a company, mechanisms of motivation, personnel management.

Pic.: 4. **Bibl.:** 9.

Khomenko Irina N. – Assistant, Department of International Economy, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: grinko.irina2010@mail.ru